

Jakkoliv mi přijde dílo Marie Fritzové přínosné, zajímavé a zábavné v jednom, poukazuje na jednu smutnou tendenci. Ačkoliv se nám knihovny neustále plní hromadou zářivě barevných publikací na křídovém pěkném papíře – publikací u nichž se můžeme jen ptát, zdali bylo něco takového skutečně nutné tisknout, objeví-li se takto pečlivý a svým způsobem unikátní počin, vyjde v měkké vazbě a bez jediného barevného obrázku. Okolnosti vydávání akademických publikací jsou mi známy, ale v tomto případě si nelze odpustit povzdech, jak by kniha byla hezká a působivá, kdyby fotografie pestrobarevných jídel a interiérů domu, stejně tak i grafy a mapky, byly přeci jen v barvě. Také je samozřejmě otázkou, proč takovýchto publikací či výzkumů není víc? Alespoň v oboru kulturní a sociální antropologie by se to očekávalo. Dnes používané, atraktivně znějící metody a přístupy jako focus groups, analýza diskurzu či policy analysis mají jedno společné, nejsou tolik “kontaminovány” kontaktem s lidmi, který tvoří základ etnografického přístupu a metody zúčastněného pozorování. Výzkumníci se snaží většinu vědecké práce prožít sami se svým monitorem, není to pohodlné ani méně pracné, je to však méně znepokojující. Lidské vztahy totiž nejsou uspořádané, jsou chaotické, neurované a mazlavé. Angličtina má pro všechny tyto významy krásné slovo “messy”. Kontakt s lidmi (zvláště dlouhodobý) není snadný, je “messy”. Můžeme tvrdit spolu s autorkou a Mary Douglas, že je bytostně nepřijemné vyrovnávat se s věcmi, které nejsou urovnané, očekávatelné a hlavně snadno zařaditelné. Jsem ráda, že se autorka tohoto úkolu nezalekla a nebála se “ušpinit si ruce”.

Gabriela Fatková

Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků, Praha 2016. 312 s.

Kniha Rákoska v dílně lidskosti je nejnovější publikací Pavly Vošahlíkové, české historičky, která se specializuje především na české politické a kulturní dějiny přelomu 19. a 20. století a momentálně se intenzivně věnuje problematice dějin všedního dne. V současné době přednáší na Filozofické fakultě a Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy a je autorkou více než deseti knih a editorkou patnácti dílů Biografického slovníku českých dějin. Hned v první části knihy, v úvodu, který obsahuje podkapitoly nazvané Osvícenské reformy a reformátoři a Z kantora učitelem, autorka zmiňuje Jana Amose Komenského a jeho pokusy a návrhy na zlepšení školství. Ty však ztroskotaly, jelikož úroveň škol v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v dalších dědičných zemích rakouských Habsburků byla v 18. století opravdu špatná. Jako důkaz Pavla Vošahlíková přikládá výpověď jednoho městského učitele z doby kolem roku 1730. Dozvídáme se i o stavu českého školství počátkem sedmdesátých let 18. století od faráře Ferdinanda Kindermanna, známého pedagogického reformátora působícího v Čechách. Ten uváděl, že děti velmi často do školy nechodily a vyhýbaly se jí, jelikož neměly na placení školného, které činilo týdně 5-6 krejcarů. Jejich rodiče poté nepřítomnost dětí odůvodňovali různě. Například, že děti nemohou postrádat, že je potřebují, aby jim doma pomáhaly s prací. V zimě se vymlouvali na to, že nemají dostatek teplého oděvu, aby dítě mohlo do školy poslat. Co do počtu bylo škol velmi málo, a to jak ve městech, tak (obzvláště) na venkově. V té době bylo i postavení učitelů dosti žalostné, jejich prestiž a hmotné postavení ubohé. Ani vyučování nebylo nijak vynikající, do školy chodilo dětí poskrovnu, nucenou školní docházku neznal nikdo. Když už děti přišly, hlavy se jim plnily slovy, jež neznaly, rozum se učením nebystřil a učitel mnohdy

musel přistoupit k fyzickým trestům, aby ho děti vůbec poslouchaly. A tak nebyl velký zájem ani o studium, ani o povolání učitele. O to se navíc často ucházeli naprosto nevhodní kandidáti. Jako důkaz Pavla Vošahlíková ve své knize uvádí tři záznamy zkoušení, pocházející z doby, kdy zemřel jeden z učitelů a jeho místo mělo být obsazeno některým z uchazečů. Autorka zařazení těchto záznamů do své knihy zvolila velmi vhodně, protože už jen z těchto málo řádků lze zřetelně vidět, jak katastrofální situace v českém školství v 18. století panovala. Jedním z uchazečů byl například i Václav Senohrab, šedesátiletý krejčí, o němž je v záznamu napsáno, že měl raději zůstat doma. Hlas měl údajně jako bečící tele, počítat uměl jen s pomocí prstů, slabikoval s velkým namáháním, a dokonce sám přiznal, že neumí číst.

Ke zlepšení situace došlo až za vlády Marie Terezie. Období její vlády autorka označuje za počátek moderní školy, i když nezapomněla zmínit fakt, že s tereziánskými a josefínskými školskými reformami ne všichni zcela souhlasili. Všem bylo jasné, že školy nového typu nepočítaly s češtinou jako s vyučovacím jazykem, ale dokonce ji často nebraly ani jako předmět studia. Cílem reformátorů bylo, aby čeština zmizela zejména z vyšších tříd hlavních a normálních škol i z gymnázií. Dalšími několika stran Vošahlíková věnovala Františku Martinu Pelcovi a jeho vztahu k novému školství a související germanizaci. V druhé podkapitole, nazvané Z kantora učitelem, se dozvídáme o způsobech, jakými byli učitelé vzděláváni. Většinou absolvovali několikaměsíční kurz, ale objevovaly se i názory, že učitel žádné prohlubující vzdělání nepotřebuje, když má přece naučit jen číst, psát, počítat a opakovat náboženství. Jediným kritériem pro výběr kantora bylo tedy to, aby se jednalo o mladíka zdravého rozumu, který ovládá trivium a je dobrý katolík. Odborná úroveň učitelů, a jejich vlivem i žáků, tak zůstávala velmi nízká. Od roku 1832 se však učitelé zúčastňovali ročního vzdělávacího kurzu.

Autorka čtenáře do každé kapitoly uvádí citátem výrazných historických či literárních osobností. Setkáváme se zde například s výroky Jana Amose Komenského, Marie Terezie, Jaroslava Vrchlického, Josefa Václava Sládka či Magdaleny Dobromily Rettigové. Z těchto výroků můžeme poznat, jaký postoj ke školství uvedení měli – například pro M. D. Rettigovou byly prý hodiny, které strávila ve škole, těmi nejšťastnějšími. Za pozornost stojí i odkaz na deník podkrkonošského rodáka Věnceslava Metelky, který je mj. též svědectvím o výběru budoucích učitelů a způsobu jejich výuky na přelomu dvacátých a třicátých let 19. století.

Jedna z ústředních kapitol nese název Škola a stát. Škola, církve a stát spolu úzce souvisely, ale na začátku povinné školní docházky navzájem nejlépe nevycházely. Nejsilnějším soupeřem státu ve věcech školství byla církev, která jako první poznala sílu tzv. knižní učenosti a po staletí ovládala vzdělávání. V této kapitole autorka přibližuje především období vývoje školství za vlády Marie Terezie a za jejího syna Josefa II. Jiná kapitola se věnuje školským zákonům v éře císaře Františka I. Za jeho vlády bylo vydáno velké množství zákonů, které upravovaly pravidla týkající se školní docházky. Pavla Vošahlíková jich tu několik doslovně zmiňuje a následně popisuje jejich obsah. V podkapitole nazvané Hygiena, zdraví, životní styl hovoří i o tom, že cílem školských reformátorů bylo naučit žáky společným pravidlům chování a vštípit jim základy umožňující vzájemné pochopení a spolupráci mezi českou a německou stranou. Mimo základní znalosti (čtení, psaní, počítání a náboženství) se měly děti naučit i moderním zásadám domácího a polního hospodářství, poznat základy zdravotní hygienické návyky, zbavit se škodlivých pověr a v neposlední řadě se naučit respektovat státní autoritu, což bylo tehdy stále zásadní.

Čtenáře jistě též zaujmou informace o tom, podle jakých plánů učitelé při výuce vyučovali a na co kladli důraz. Osobně mě nejvíce zaujaly informace o tehdejších výkladech problematiky zdravotnictví. Například nemoci učitelé vysvětlovali jako důsledek nestřídmého a nemravného chování. Proto se dětem ve školách přikazovalo, aby se zvlášť chránily vášně a marnivosti, neboť ty byly jak proti Božímu přikázání, tak nepřáteli zdraví a živobytí. Měly se též stranit nenávisti, jelikož ta znepokojuje mysl a odnímá chuť k jídlu. Pavla Vošahlíková neopomenula zmínit, že tento cíl, kdy se měli žáci učit respektu k autoritám a zdravému životnímu stylu, nebyl naplněn zdaleka všude. Zejména venkovské školy v první polovině 19. století v tomto směru zaostávaly, jelikož učitelům na venkově mnohdy chyběly potřebné znalosti. Na druhou stranu, vliv školy se projevil už v první polovině 19. století, kdy většina obyvatelstva měla mít znalosti o pojmech typu konstituce, parlament či volby.

Jednu z kapitol věnovala autorka problematice výuky učitelů. Tento úkol měly podle Všeobecného řádu Jana Ignáce Felbigera řešit tzv. preparandy, zřizované při normálních školách a určené pro vzdělání učitelů. Budoucí učitelé triviálek neboli základních škol, se v nich učili tři měsíce, zájemci o normální nebo hlavní školy se školili měsíců šest. Řada kritiků však poukazovala na fakt, jak málo znalostí si učitelé do praxe odnášeli. V průběhu kapitoly autorka odhalila i důvod, proč se na učitelské povolání hlásily též osoby zcela nekompetentní: důvodem bylo vyhnutí se vojenské službě, jelikož učitelé od ní byli osvobozeni. Nejprínosnější kapitolou pro mě ovšem byla kapitola poslední, kterou autorka nazvala Radosti a strasti školáků v 19. století. Zde se postupně dozvídáme o kázni a disciplíně očima žáků a studentů, o denním rozvrhu a o školním roce, o tělesných a jiných trestech či o radostech a zábavách školou zakázaných. O ohledem na název knihy by snad mohl vzniknout dojem, že publikace bude věnována primárně tělesným trestům, o těch je však relativně krátká zmínka až téměř na konci knihy. Závěr knihy Pavla Vošahlíková nazvala Škola v běhu všedních dnů a je v něm zdařile shrnuto vše, co autorka na předchozích stranách vylíčila.

Rákoska v dílně lidskosti je bez pochyb dílem, v němž je na problematiku školství v 19. století nahlíženo objektivně a komplexně ze všech směrů. Ať už se jedná o politický vliv, historický kontext nebo o čistě lidskou atmosféru, která panovala v tehdejších vesnicích a městech. Autorka do svého díla čerpala z mnoha zdrojů, jak českých, tak zahraničních, obzvláště pak od německých autorů, spolupracovala s celou řadou odborníků. Kniha P. Vošahlíkové je poutavým čtenářským zážitkem i přínosným dílem, z něhož může čerpat navazující výzkum k historii staršího českého školství.

Tereza Doubková